

Hetman-Piatkovska I. Theoretical and applied aspects the problem of gender inequality in the work of the Parliament of Ukraine

In the article examines the theoretical and applied aspects problems of gender inequality and the ratio of men and women in the Ukrainian parliament as the representative committee of the government. The conclusion of the fact that women are not sufficiently represented in political and lawmaking Ukraine cause of this situation is the traditional stereotype and gaps in the legislation.

Key words: parliament, parliamentary, gender inequality, Ukraine.

УДК 340.13

*Крістіна Олександрівна Дейнека,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОДИФІКАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ

Одним із найбільш якісних способів систематизації законодавства є його кодифікація. Кодифікація передбачає відсіювання зайвого, доповнення необхідним і трансформацію нормативного матеріалу у дієву систему зі значним прикладним потенціалом. Кодифікація може бути здійснена і без особливих знань про техніку її проведення, однак подібна діяльність, очевидно, не призводить до досягнення того результату, на який розраховують кодифікатори. Звичайно, запорукою вдалого завершення кодифікації є досконале знання сфери суспільних відносин, у яких буде проведено кодифікацію, однак не менш значущим є знання правил, вимог, прийомів і засобів здійснення кодифікаційної діяльності, тобто кодифікаційної техніки. З огляду на це виникає необхідність осмислення системи знань, яка забезпечує якісне проведення кодифікаційної діяльності та створення досконалого за формою і змістом кодифікованого акта. Тому дослідження кодифікаційної техніки є актуальним для удосконалення процесів законотворення і реалізації норм права.

Слід зазначити, що питання кодифікаційної техніки стали предметом дослідження таких учених, як: С. Алексєєв, Л. Апт, О. Борзунова, С. Боголюбов, І. Брауде, М. Власенко, Л. Дембо, Ж. Дзейко, А. Дутко, Р. Ієринг, В. Карташова, Т. Кашаніна, Д. Керимов, Д. Ковачев, Г. Муромцев, Н. Оніщенко, В. Тарасюк, Ю. Тихомиров, А. Ткачук, А. Ушаков, Р. Халфина, О. Черданцев, Г. Чернобель, Д. Чухвічов, В. Чхиквадзе, М. Шаргородський, О. Ющик та ін. Питанням кодифікаційної техніки було приділено увагу у працях Ю. Бисаги, Є. Гетьмана, Н. Пархоменко, С. Перетерського, Є. Погорелова, А. Поліщук, Т. Рахманиної, В. Риндюк, Я. Рогач та ін.

Метою статті є комплексний аналіз поняття і сутності кодифікаційної техніки.

Кодифікація нерозривно пов'язана з кодифікаційною технікою – технікою створення кодифікованих нормативних актів. Якість кодифікації досить часто залежить від належного використання інструментів законодавчої та кодифікаційної техніки. Кодифікаційна техніка має своєю метою забезпечення проведення кодифікації на найвищому науковому рівні для отримання досконалого кодифікованого акта, який міг би комплексно забезпечити потребу суспільства в уніфікованому регулюванні значної частини суспільних відносин. Як зазначає В. Риндюк, вироблення кодифікованого акта – це вторинне регулювання визначеної сфери суспільних відносин (повне або часткове) на основі упорядкування, систематизації фактичного законодавства [1, с. 89].

Деякі науковці вказують на те, що техніка кодифікації не є необхідною умовою для створення якісного кодексу. З цього приводу французький правознавець Ж. Карбоньє зазначав: «Говорячи по правді, Вергілію навіть у голову не приходила думка, що перед тим як взяти в руки ліру, необхідно дочекатись, коли Горацій напише свій трактат про поетичне мистецтво, як не приходила вона в голову Расіна, сучасником якого був Буало. Жоден народ не потребує трактатів по законодавчому мистецтву для того, щоб мати гарні закони. Все навпаки: якщо з'являються гарні закони, здатні витримати перевірку часом, то, через декілька століть, на їх основі можливо будувати теорію законодавчого мистецтва» [2]. Тобто загалом проведення кодифікації не потребує значної теоретичної бази, а може відбуватися завдяки таланту кодифікаторів. Ми цілком підтримуємо цю позицію. Доводячи до абсурду, варто зазначити, що особа (чи навіть колектив творців), яка має виключно теоретичні знання з техніки кодифікації, не може створити якісний кодекс. Безспірний факт, що студент, який щойно вивчив курс «законодавча техніка» у юридичному вищому навчальному закладі і склав іспити «на відмінно», не буде здатний створити якісний закон (не говорячи вже про кодекс), навіть якщо він має гарні знання з усіх юридичних дисциплін. Створення кодексу – це не тільки питання техніки кодифікації, а й питання юридичного досвіду, таланту до юридичної творчості. Варто зазначити, що теоретичне знання у сфері кодифікаційної техніки

є досить значною поліпшуючою умовою для створення якісного законодавства. Однак довести цінність теоретичного осмислення кодифікаційної техніки досить легко: теоретичне осмислення техніки кодифікації не тягне за собою жодного негативного наслідку, а навпаки – низку позитивних наслідків, тому воно є необхідністю.

У юридичній літературі радянського періоду систематизації та кодифікації законодавства відводилася роль основної цілі радянського правового будівництва, тому теоретичній розробці положень кодифікаційної техніки та практиці створення кодексів приділялося багато уваги.

Зокрема, О. Ушаков зазначає, що, оскільки завданням юридичної техніки є створення найбільш досконалого права з погляду здійснення його на практиці, а кодифікація саме і є таким засобом, то вчення про юридичну техніку зводиться переважно до вчення про найбільш досконалі форми і способи здійснення кодифікації [3, с. 81].

У вітчизняній науковій літературі питанням кодифікаційної техніки приділялося надзвичайно мало уваги: лише декілька авторів займалися вивченням цієї проблематики. Так, Ю. Бисага та Я. Рогач вважають, що термін «кодифікаційна техніка» співвідноситься із терміном «законодавча техніка» як видове та родове поняття. Це, на їхню думку, зумовлює виділення особливих прийомів законодавчої техніки, сукупність яких можна назвати кодифікаційною технікою [4, с. 72–73]. О. Ющик також поняття кодифікаційної техніки розглядає як один із видів законодавчої техніки, що являє собою систему юридико-мовних та юридико-логічних прийомів, методів, юридичних процедур і спеціально-юридичних засобів діяльності державного апарату з упорядкування правових положень юридичних норм і зведення їх до єдиного кодифікаційного акта [5, с. 145].

Ю. Бисага вважає, що необхідність виокремлення терміна «кодифікаційна техніка» пояснюється структурними та змістовими особливостями кодифікаційних актів, відмінностями в процесі створення проектів кодифікаційних актів. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність виділення особливих прийомів законодавчої техніки, сукупність яких можна назвати кодифікаційною технікою [4, с. 72–73].

Цікавою є позиція Є. Погорелова, який вважає, що кодифікаційна техніка не включає в себе засобів і правил «поточної», звичайної законотворчості, тобто засобів і правил внесення змін і доповнень у нормативно-правові акти, скасування застарілих нормативно-правових положень. Кодифікаційну техніку вчений розглядає як сукупність засобів, прийомів і правил здійснення кодифікаційної діяльності та створення кодифікаційних актів [6, с. 105].

Найбільш повним визначенням поняття «кодифікаційна техніка» є його визначення як вид законодавчої техніки, що є системою юридико-мовних та юридико-логічних прийомів, методів, юридичних процедур і спеціально-юридичних засобів діяльності державного апарату з упорядкування правових положень юридичних норм і зведення їх до єдиного кодифікаційного акта [5, с. 145].

В. Тарасюк під кодифікаційною технікою розуміє сукупність вироблених правил, прийомів, методів і засобів, що використовуються у процесі діяльності відповідних державних органів із зовнішньої та внутрішньої обробки й удосконалення чинного законодавства з метою приведення його в єдину логічну систему [7, с. 253]. Є. Погорелов у своєму дисертаційному дослідженні кодифікаційну техніку розглядає як сукупність засобів, прийомів і правил здійснення кодифікаційної діяльності та створення кодифікаційних актів [6, с. 105]. Г. Поліщук юридичну техніку кодифікації актів характеризує через призму таких положень:

- 1) являє собою окремий різновид юридичної техніки, змістом якої є система правил, прийомів, методів і засобів побудови структури та змісту кодифікаційних актів;
- 2) є окремим різновидом юридичних знань щодо створення кодифікаційних актів;
- 3) має універсальний характер і використовується при розробці будь-якого кодифікаційного акта, незалежно від галузі законодавства;
- 4) має прикладний характер, оскільки використовується у юридичній практичній діяльності в сфері законотворчості;
- 5) націлена на вироблення кодифікаційного акта, що має високий рівень якості, а також є стандартизованим за структурою та стилем викладення нормативного матеріалу [8, с. 88–91].

А. Іодковський, характеризуючи «кодифікаційну техніку», виокремлює такі кодифікаційні прийоми, які активно використовувалися при здійсненні систематизації радянського законодавства: 1) фіксування всього законодавчого матеріалу та його очищення (вилучення норм, поглинутих наступним законодавством, або норм, які не відповідають йому; вилучення норм, що вичерпали своє значення); 2) об'єднання законодавчого матеріалу, що належить до одного питання; 3) усунення протиріч; 4) введення однозначної термінології, спрощення редакції актів; 5) вилучення положень, що мають тимчасовий характер [9, с. 49].

Як вбачається, наведені положення юридичної техніки кодифікації є концептуальними та такими, що відображають всі сторони. У процесі подальшого аналізу кодифікаційної техніки ми будемо дотримуватися наведеної вище позиції.

Поряд із поняттям «кодифікаційна техніка» у правовій доктрині вживається поняття «кодифікаційна технологія», яке є відмінним.

Як правило, кодифікаційну технологію розглядають як певну послідовність дій щодо здійснення кодифікації з використанням кодифікаційної техніки з метою створення кодифікованих актів. Сутність кодифікаційної технології вбачають у тому, що засоби і правила кодифікаційної техніки немов би розподіляються між стадіями, етапами процесу здійснення кодифікації, «закріплюються» за ними. Кодифікаційна техніка є необхідним способом законодавчої діяльності державного апарату вироблення кодифікаційних актів. При цьому, як зазначає О. Ющик, слід розрізняти власне законодавчу діяльність та діяльність управління нею: якщо змістом законодавчої діяльності є вироблення законів, то зміст управління законодавчою діяльністю зводиться до розроблення та практичного здійснення керівного впливу на процес вироблення законів, взятий у цілому; результатом законодавчої діяльності є певне управлінське рішення у формі законодавчого акта, а результатом управління законодавчою діяльністю стає нова якість цієї діяльності. Особливості кожної з цих діяльностей виявляються і у характері інформації (правової та управлінської), що використовується в одній і другій діяльності [5, с. 145, 149].

Юридична техніка кодифікаційних актів – це система правил, прийомів, способів і засобів підготовки форми, змісту та структури проектів кодифікованих актів. Г. Поліщук групує всі правила, прийоми, способи та засоби шляхом виокремлення трьох елементів юридичної техніки, де першим елементом є сукупність правил, прийомів, способів та засобів здійснення кодифікаційної діяльності та підготовки проектів кодифікаційних актів; другим – сукупність правил застосування таких прийомів, способів і засобів здійснення кодифікаційної діяльності та підготовки проектів кодифікаційних актів, а третім – сам процес здійснення кодифікації, який складається із певних послідовних дій, стадій, етапів [8, с. 100]. Ми цілком поділяємо наведене і вважаємо, що кодифікація є особливою професійною діяльністю, яка повинна базуватися на визначеній системі принципів та правил.

На думку Є. Гетьмана, кодифікаційна техніка стосується не тільки вироблення якісних законодавчих актів, а й спрямована на розробку, зміну, скасування норм, що містяться у підзаконних актах [10, с. 134]. Цю тезу автор засновує на баченні того, що кодифікаційна техніка є різновидом нормотворчої техніки і сукупністю прийомів, правил, що використовуються при розробці норм нормативно-правового акта як законодавчого, так і підзаконного характеру. Ми підтримуємо цю позицію з огляду на те, що, дійсно, кодифікації можуть бути піддані не тільки законодавчі акти, а й підзаконні. Крім того, при створенні кодексу у формі закону доцільним є використання підзаконної бази з питань регулювання суспільних відносин, оскільки вона, будучи більш детальною, може посприяти покращенню у розумінні проблематики, що, зі свого боку, поліпшить зміст майбутнього кодифікованого акта.

З приводу елементного наповнення структури кодифікаційної техніки науковці висловлювали різні думки. Так, С. Алексєєв до кодифікаційної техніки відносить юридичну термінологію, юридичні конструкції, прийоми та правила викладення змісту нормативних актів тільки в аспекті засобів розробки, оформлення, публікації та систематизації нормативних актів [11, с. 105].

Л. Кругликов та О. Спиридонов зазначають, що В. Горшенєв відносить до кодифікаційної техніки нормативні узагальнення, що об'єднують презумпції та фікції, а також приписи, що узагальнюють дефініції та юридичні конструкції; М. Юков – нормативні побудови, юридичні конструкції, галузеву (підгалузеву) типізацію, В. Бабаєв – аксіоми, юридичні конструкції, правові символи, презумпції, фікції. Безпосередньо Л. Кругликов та О. Спиридонов до кодифікаційної техніки відносять конструкції, термінологію, презумпції, фікції, символи, аксіоми [12, с. 50–51].

Правова конструкція являє собою відповідну модель суспільних відносин, що врегульовані правом. І. Сезонова та С. Глазко правовою конструкцією називають своєрідні модельні побудови прав, обов'язків, відповідальності, їхні типові схеми, у які вкладається «юридичний матеріал». Автори зазначають, що у карному праві діє принцип презумпції невинуватості, у цивільному праві – принцип презумпції винуватості. На основі цих принципів усі учасники правовідносин наділяються відповідним обсягом прав та обов'язків. Зокрема, відповідно до цивільного законодавства організації і громадяни, діяльність яких пов'язана з підвищеною небезпечкою для оточення (транспортні організації, промислові підприємства, будови, власники автомобілів та ін.), зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого (ст. 450 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)). Таким чином, відповідно до приведеної юридичної конструкції тягар доведення лягає на відповідача. Це визначає зміст відповідного юридичного документа (позову), позиції сторін у справі [13, с. 114]. На думку Д. Чухвичева, юридичні конструкції надають нормам права логічну стрункість, послідовність їхнього викладу, визначають зв'язок між нормами права, сприяють повному, чіткому врегулюванню тих чи інших суспільних відносин або їх елементів [14, с. 159].

Юридичні презумпції, як зазначає Ю. Оборотов, є закріпленими правовими нормами, припущеннями про вірогідність настання або ненастання певного юридичного факту, яке засноване на зв'язку передбачуваних фактів із фактами наявними, ґрунтуючись на попередньому досвіді [15, с. 59–60]. І. Сезонова та С. Глазько презумпцією називають визнання чи наявності відсутності визначених фактів, зв'язків, обставин тощо. Ці автори вважають (з чим ми погоджуємося), що до засобів юридичної техніки (кодифікаційної техніки) можна віднести тільки незаперечні презумпції: презумпцію невинуватості у кримінальному праві, презумпцію недієздатності особи, яка не досягла визначеного законом віку [13, с. 114].

З метою усунення певних обставин та ситуацій, які ускладнюють або роблять неможливим процес правового регулювання за умови, що неможливо іншими засобами законодавчої техніки це зробити, використовуються правові фікції. Правові фікції – це прийоми конструювання правових приписів, якими неіснуючі положення оголошуються існуючими, завдяки чому останні набувають обов'язкового значення шляхом закріплення їх у текстах кодифікованих актів. Прикладом правової фікції є положення ст. 21 ЦК України, де зазначається, що днем смерті громадянина, оголошеного померлим, вважається день набуття законної сили рішення суду про оголошення його померлим.

Також широким у застосуванні засобом кодифікаційної техніки є юридична термінологія. Законодавча термінологія, яка застосовується у кодифікаційному акті, повинна бути стійкою, однак поряд із цим не повинно існувати ситуації її надмірного використання. Досить часто закріплення понять у кодифікаційному акті здійснюється поряд із наданням їм визначення. Цей засіб кодифікаційної техніки називається законодавчою дефініцією. Використання законодавчих дефініцій, на нашу думку, є виправданим, якщо необхідно уточнити спеціально-юридичне значення використовуваного поняття. Надання визначень загальновідомим поняттям не є доцільним.

Безперечним засобом кодифікаційної техніки є правові символи – закріплені законодавчо умовні наочні зразки, що використовуються для вираження певного юридичного змісту. Прикладами символів є: державний герб, гроші, дорожні знаки, – їх опис закріплюється у нормативних приписах поряд із закріпленням графічного зображення. Різновидом правових символів можна вважати додатки до нормативних актів у вигляді схем, таблиць, карт.

Таким чином, з огляду на викладене вище вважаємо за необхідне зазначити, що кодифікаційна техніка – це різновид нормотворчої техніки, система юридично-мовних, юридично-логічних і спеціально-юридичних вимог, які використовуються для виявлення та трансформування нормативного матеріалу як у частині змісту, так і щодо його форми у кодифікований акт. Елементами кодифікаційної техніки є юридична термінологія, юридичні конструкції (презумпції, фікції, аксіоми), нормативні узагальнення, засоби розробки, оформлення, публікації та систематизації нормативних актів.

Використані джерела

1. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика : монографія / В. І. Риндюк ; відп. ред. О. І. Ющик. – Київ : Юридична думка, 2012. – 272 с.
2. Carbonnier J. Essais sur les lois, Defrenois / J. Carbonnier. – 2 ed. – 1995. – 547 p.
3. Ушаков А. А. О понятии юридической техники и ее основных проблемах / А. А. Ушаков // Уч. зап. Перм. гос. ун-та. – 1961. – Т. XIX. – Вып. 5 (Юрид. науки). – С. 71–83.
4. Рогач О. Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України / Я. О. Рогач, Ю. М. Бисага. – Ужгород : Ліра, 2005. – 124 с.
5. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка : монографія / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк ; за заг. ред. О. І. Ющика. – Київ : Парламентське видавництво, 2007. – 208 с.
6. Погорелов Є. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Погорелов Євген Валентинович ; Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 167 с.
7. Тарасюк В. М. Юридична, законодавча та кодифікаційна техніка / В. М. Тарасюк // Правова держава. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1997. – Вип. 8. – С. 123–127.
8. Полищук А. Б. Механизм реализации юридической техники кодификационных актов как правовое явление / А. Б. Полищук // Весник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки, 2013. – № 5. – С. 99–102.
9. Иодковский А. Н. История советской кодификации / А. Н. Иодковский // Вопросы кодификации. – М., 1957
10. Гетьман С. А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види : дис. ... канд. юрид. наук / Гетьман Євген Анатолійович. – Харків, 2003. – 210 с.
11. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. – М. : Юридическая литература, 1982. – Т. II. – 360 с.
12. Кругликов Л. Л. Юридические конструкции в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, О. Е. Спиридонова. – СПб. : Юрид. центр «Пресс», 2005. – С. 46–52.
13. Сезонова І. К. Юридична техніка як засіб забезпечення стабільності нормотворчої діяльності / І. К. Сезонова, С. М. Глазько // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 112–115.
14. Чхиквадзе В. М. Роль советской правовой науки в совершенствовании законодательства / В. М. Чхиквадзе, Д. А. Керимов // Вопросы кодификации. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – С. 34–50.

15. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс) : екзаменац. довід. / Ю. М. Оборотов. – Одеса : Юридична література, 2005. – 184 с.

Дейнека К. О. Поняття і сутність кодифікаційної техніки

У статті досліджується поняття і сутність кодифікаційної техніки. Проаналізовано основні доктринальні підходи до визначення «кодифікаційної техніки», а також дотичні до нього поняття. Доведено, що в основі кодифікації лежить кодифікаційна техніка. Зроблено висновок, що складовими кодифікаційної техніки є юридична термінологія, юридичні конструкції (презумпції, фікції, аксіоми), нормативні узагальнення, засоби розробки, оформлення, публікації та систематизації нормативних актів.

Ключові слова: законодавча техніка, кодифікаційна техніка, кодифікаційна технологія, сутність, структурні елементи.

Дейнека К. А. Понятие и сущность кодификационной техники

В статье исследуется понятие и сущность кодификационной техники. Проанализированы основные доктринальные подходы к определению «кодификационной техники», а также касающиеся него понятия. Доказано, что в основе кодификации лежит кодификационная техника. Сделан вывод, что составляющими элементами кодификационной техники являются юридическая терминология, юридические конструкции (презумпции, фикции, аксиомы), нормативные обобщения, средства разработки, оформления, публикации и систематизации нормативных актов.

Ключевые слова: законодательная техника, кодификационная техника, кодификационная технология, сущность, структурные элементы.

Deineka K. The concept and essence of codification technique

The article deals with the concept and essence of codification technology. The doctrinal approaches to the definition of «codification technique», as well as the concepts related to it, are analyzed. It is proved that the codification is based on the codification technique. It is concluded that the constituent elements of the codification technique are legal terminology, legal constructions (presumptions, fictions, axioms), normative generalizations, means of development, registration, publication and systematization of normative acts.

Key words: legislative technique, codification technique, codification technology, essence, structural elements.

УДК 340

Тарас Олегович Дідич,

докторант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук, доцент

**ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОУТВОРЕННЯ:
КОМУНІКАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ**

Коло суб'єктів правоутворення є досить широким, обумовленим складністю самого явища утворення права та роллю кожного суб'єкта в процесі формування права. Досліджуючи правоутворення крізь призму сфери комунікативно-інституційної взаємодії суб'єктів громадянського суспільства, варто наголосити на ключовій ролі людини, яка: по-перше, є джерелом людських потреб та інтересів, котрі потребують своєї реалізації, охорони і захисту, формують зміст факторів утворення права та становлять потенційний об'єкт правового забезпечення за результатами утворення права; по-друге, є невід'ємним елементом суспільства, забезпечуючи його цілісність і єдність, взаємозв'язок елементів його внутрішньої будови, а також реалізацію функціонального призначення щодо узагальнення і забезпечення потреб та інтересів людей; по-третє, визначає зміст комунікативних зв'язків усередині соціуму, впливає на результат функціонування суспільства, тим самим визначає процес утворення права як самостійної сфери функціонування суспільства; по-четверте, усвідомлює зміст права та реалізує його положення через власну поведінку, визначаючи стан реальності права як результату його утворення.

Оскільки право – це явище, котре нерозривно пов'язане з людиною, її здібностями до мислення, сприйняття правових норм, їх осмислення, керування своєю поведінкою, здатністю до творення права, забезпечення його реалізації тощо, утворення права неможливе без такого суб'єкта, як людина. Саме людина є самостійним суб'єктом утворення права, забезпечує формування факторів його утворення, здійснює їх вияв та аналіз, ініціює та визначає процес творення права, крізь призму власної поведінки визначає рівень його якості. Водночас стан наукової розробки закономірностей феномена людини як суб'єкта утворення права має епізодичний, непослідовний характер висвітлення, свідчить про відсутність єдиної концепції розуміння людини, її статусу, ролі та значення, взаємодії з іншими людьми, їх об'єднаннями, суспільством у процесі правоутворення. Тому актуальність наукового пізнання людини як суб'єкта правоутворення зумовлюється:

– наукознавчим потенціалом пізнання людини крізь призму її участі в процесі утворення права, її ролі і значення, впливу на правоутворення;